

Gyakorlati és preventív konzerválási eljárások a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

Szendrődiné Gombás Ágnes

A szabadtéri múzeumok nagy múltra tekintenek vissza Magyarországon. 1873-ban a bécsi világkiállításon több parasztházat is felállítanak, majd 1885-ben az országos kiállításon tizenöt paraszti szobabelsőt mutatnak be a honi közönségnek. Az 1896-os millenniumi kiállításon, pedig felépül az első néprajzi falu, amelyben 24 berendezett ház mutatja be a történeti Magyarországon élő népcsoportokat és életmódjukat.

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumot 1967-ben alapítják, mint a Néprajzi Múzeum egyik osztályát. A múzeum 1972-től önálló intézményként működik, székhelye Szentendrén van. Az első épületeket a 60-as évek végétől vásárolja meg a múzeum és szállítja át telephelyére. Programjában tíz tájegység felépítése szerepel, amelyek egy-egy vidék vagy nagytáj jellegzetes településformáját, építkezését és lakáskultúráját mutatják be. Ezek a tájegységek a következők:

- I. Észak-Magyarország
- II. Felföldi mezőváros
- III. Felső-Tiszavidék (elkészült)
- IV. Közép-Tiszavidék
- V. Északkelet-Magyarország
- VI. Alföld
- VII. Dél-Dunántúl (befejés alatt)
- VIII. Balaton-felvidék (elkészült)
- IX. Nyugat-Dunántúl (elkészült)
- X. Kisalföld (elkészült).

A múzeum fő célkitűzése, hogy a parasztság és a vele szorosabb kapcsolatban élő társadalmi rétegek életmódját, építkezését és lakáskultúráját megőrizze, és az utókornak bemutassa. A lehetőségekből adódóan az időhátárok a 18. századnál kezdődnek és az első világháború végéig tartanak, mivel a két háború között a hagyományos paraszti világ válsága kezdődött.

A múzeum telepítési terve több mint 300 építmény áttelepítését, másolatban történő felállítását vagy rekonstrukcióját vette tervbe. Ezek között lakóházak, gazdasági építmények, műhelyek és közösségi épületek: templomok, haranglábak és malmok vannak. A tájegységi bemutatás alapvető egysége a telek, ezen belül hiteles történeti állapotot mutatnak az építmények és berendezési tárgyak, hangsúlyt fektetve a társadalmi, gazdasági különbségek visszaadására is.

A szabadtéri múzeumokban jelentkező környezeti károsító hatások

A szabadtéri néprajzi múzeumok, olyan műtárgy-be-mutatóhelyek, melyek a legintenzívebb környezeti hatásoknak vannak kitéve, és ennek következtében a műtárgyak anyagaiban gyorsabb lebomlási folyamatokkal kell számolnunk a tárlós, zárt terű múzeumokkal szemben. A felerősödött formában jelentkező környezeti tényezők lehetnek fizikai (elektromágneses sugárzások, hőmérséklet, relatív légnedvesség, mechanikai hatások), kémiai (légköri gázok, savak, lúgok, sók, víz,) és biológiai (növényi és állati károsítók, ember) eredetűek, amelyek komplex módon párhuzamosan és kölcsönhatásban működnek. Sajnos a külső hatások által előidézett öregedési folyamatokat megállítani nem tudjuk csak bizonyos fokig késleltetni, ezért a szabadtéri múzeumokban nagy jelentősége van a megelőző konzerválás alkalmazásának, melynek célja az optimálisához közelítő műtárgykörnyezet kialakítása.

Ez azonban a szabadtéri múzeumok mostoha műtárgykörnyezeti adottságait figyelembe véve erőn felüli vállalkozásnak tűnik. További nehézségként jelentkezik, hogy a témában fellelhető hazai és külföldi tapasztalatok és módszerek nem nyertek konkrét megfogalmazást a gyakorlati felhasználhatóság terén és a tárgykörrel érintőlegesen foglalkozó restaurátori képzés sem nyújt biztos támpontot a szakemberek számára ilyen jellegű munkák elindításakor.

A szabadtéri múzeum szerteágazó műtárgyvédelmi feladata speciális állagmegóvó munkát igényel, mert e kiállítástípusban a védendő objektumok skálája az épülettől a berendezésig, használati-, művészeti tárgyakon keresztül a paraszti gazdasági környezethez tartozó járulékos építményekig (kerítés, kórlát, kút stb.) terjed.

A szentendrei Szabadtéri Múzeumban alkalmazott konzerváló és fertőtlenítőszeres valamint eljárások

A kedvezőtlen klimatikus körülmények elsősorban a szerves alapú műtárgyakat és a korrózióra hajlamos fémeket veszélyeztetik. A magas páratartalom hatásai a fémtárgyakon, ezeken belül is különösen a vason jelentkeznek a legintenzívebben. (1. kép) Ez ellen igazán jó megoldást nem találtak ki a szabadtéri múzeumok gyakorlatában. Léteznek olyan eljárások, melyekkel a korrózió megállítható, de ezek esztétikailag rontják a tárgyak

fémes hatását. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban a Noverox,¹ egykomponensű műanyag emulzió bizonyult a legjobbnak, mivel a rozsdával és a vassal komplex fémvegyületeket tartalmazó védőréteget képez. (2. kép) Ez az oxigént elzárja a vastól és így megakadályozza a korrózió kialakulását. Előnyös tulajdonságai közé tartozik, hogy nem mérgező és az egészségre káros oldószert nem tartalmaz.

Alkalmazásánál fontos az előírások betartása, mert csak így érhető el a hosszú távú védelem (15 évvel ezelőtt ezzel a módszerrel kezelt tárgyakon sem jelentkeztek még rozsdásodás jelei). Fontos, hogy a felület előkészítéskor a szennyeződést, port és a rozsdát lekeféljük, vagy lemoszuk. Az anyagot ecseteléssel két rétegben kell felhordani és a rétegek között kb. 60 perc száradási időt, kell hagyni. A védőbevonat hátránya, hogy fekete a színe, melyen Maestro márkanévű,² fémhatású akril bevonattal lehet javítani.

A páratartalom ingadozásának leglátványosabb megjelenési formája a kiállításokban levő dongás edények (hordók, mérőedények) széthullása. (3. kép)

Ezt az állandóan visszatérő jelenséget a dongák vízálló, poli(vinil-acetát) alapú ragasztóval (Emfibois 863)³ történő rögzítésével szüntettük meg. Ez az anyag legtöbb esetben hatásosnak bizonyult a légnedvesség változásának hatására történt festékperegések rögzítésére is. A külső hatások következtében szerkezetileg meggyengült, széteső vesszőből vagy más szálás anyagból font tárolóedények enyhe „összefogó” szilárdításához 5%-os Paraloid B72 acetonos-toluolos oldatát találtuk megfelelőnek. (4. kép)

A néprajzi kerámiáknál a romlás sokkal lassabban és kevésbé látványos módon zajlik le, mint a fémeknél és a szerves anyagokból készült tárgyak esetében. Legtöbb esetben a készítés-technikából és a használatból eredő károsodásként jelentkezik a pergő mázak megjelenésével, melyet természetesen a légköri hatások felgyorsíthatnak. (5. kép) Ha a kerámia anyaga nem kíván megerősítést, csak a rajta lévő festést rögzítjük, melyhez Paraloid B72 6–10%-os acetonos-toluolos oldatát alkalmazzuk. Mázas kerámiák esetében a gondosan letisztított mázfelületet szilikonolajos védőbevonattal⁴ látjuk el, ennek nemcsak a nedvesség távoltartása a feladata, hanem a tárgy esztétikai megjelenését is javítja.

Sajátos helyzetünkből adódik, hogy a környezeti hatásokra legérzékenyebb szerves alapú (fa, papír, bőr, textil) műtárgyak védelme csak rész megoldásokkal lehetséges. Múzeumunk műtárgyállományának és épületelemeinek fő alkotóeleme a fa, melyet a múzeumba kerüléskor és újrafertőződésakor gázosítással kezelünk, külső faanyagvédelmi szakemberek bevonásával. A gázosítás nagyon jó hatásfokú megszüntető fertőtlenítés, mert a kár-

3. kép. Szétesett dongás edény

tevő rovarok minden fejlődési alakját elpusztítja. A fertőtlenítéshez foszfint (foszfor-hidrogén) használnak, melynek koncentrációja 2–4g/m³ és a fertőtlenítéshez mintegy 10 napig terjedő idő szükséges. A szernek gyenge gombaölő hatása is van, azonban nagy hátránya, hogy a fémtartalmú festékek pigmentjeivel reagálhat, ezért festett tárgyakat csak nagyon indokolt esetben előzetes anyagvizsgálatok beiktatásával fertőtleníthetünk ezzel a módszerrel. A műtárgyraktárakba került fertőtlenített tárgyakat évente két alkalommal átvizsgáljuk az újra fertőződés megakadályozása miatt. A nagyméretű lebontott és beépítésre szánt épületelemeket kombinált gomba- és rovarvédőszerrel kezeljük, hogy elkerüljük a jövőbeli esetleges fertőződés veszélyét. (6. kép)

A Biokomplex koncentrátum⁵ vizes oldat, ami hatóanyagként gombaölőszert, 20% 2-(tiociano-metil)tio) benzotiazolt és 0,25% deltametrin (szintetikus piretroid) rovarölőszert tartalmaz. A készítmény tejszerű, vizes folyadék, mely a faanyagba jól beszívódik, a farostokhoz kötődik, azonban a fa színét nem változtatja meg. A koncentrátumot 5–10%-ra kell felhígítani, az 5%-os oldat elégséges farontó gombák és rovarok elleni megelőző védelemhez, a 10%-os oldat rovarok elleni megszüntető védelemhez. A kültéri, csapóeső áztatta épületelemek fertőtlenítését benzinben oldott, szerves hatóanyagú készítménnyel – Wolmanol BX – végezzük.⁶ (7. kép) Két rétegű ecseteléssel a védőszer egyidejűleg biztosítja a megelőző és megszüntető védelmet a rovarkárosítók és farontó gombák ellen.

Az utóbbi hónapokban új rovarkártevő megjelenését észleltük, mely a rovarszakértő azonosítása alapján faodvasító lóhangya (*Camponotus ligniperda*). (8. kép) A lóhangya fatörzsbe építi fészket, élő fát is megtámad, és rágott járatai akár 10 m magasra is felhatolnak. Kártételre jellemző, hogy az új és régi faanyagot egyaránt óriási

¹ Gyártja: SFS Stadler, CH-9435 Heerbrugg

² Gyártja, forgalmazza: Medikémia, Szeged

³ Gyártja, forgalmazza: Emfis. A. Haguenau Franciaország; Emfi-Trade Kft., Budapest

⁴ Szilolol M 500, gyártja és forgalmazza: Szilor Termelő és Kereskedelmi Kft.

⁵ Forgalmazza: Anticimex Hungária Kft. Pomáz

⁶ Forgalmazza: Anticimex Hungária Kft. Pomáz

6. kép. Lebontott faépületek tárolása

étvágygal pusztítja. Külső szakemberek egy Pesquard-B nevű szerrel, több alkalommal kezelték a fertőzött területeket, melynek hatására csökkent a hangyák előfordulási aránya.

Múzeumunk sajátos helyzetéből adódóan fontos probléma a rágcsálók megjelenése és kártétele, főleg olyan helyeken, ahol a gabonaneműek a kiállítás szerves részét képezik (malmok, népszokást bemutató berendezési szituációk stb.). Egy esetben a karácsonyi asztalt megjelenítő szobai részletből ősszel nem került eltávolításra a gabonával megtöltött szakajtó. A táplálék miatt a földpadlón keresztül egerek tucatjai lepték el a házat és a felvetett ágyakba fészkeltek be magukat. Az eredeti lyukhímezéses ágyneműket több helyen is összerágták, bepiszkították, mellyel visszafordíthatatlan károkat okoztak. (9. kép)

A mérgezett csalátkekekkel vagy kontaktmérgekkel történő rágcsálóirtás után az elpusztult állatok tetemeit el

kell távolítani, mert ezek újabb rovarfertőzést vonzhatnak maguk után.

A fertőtlenítés restaurátorok által is elvégezhető módszerei

Friss penész észlelésekor a fokozatosságra ügyelve lassan szárítsuk ki a bőr, papír és textil tárgyakat, majd mechanikusan távolítsuk el a penészt a felületről ecsettel vagy szűrővel ellátott porszívóval. (10. kép) Egészségünk védelmében ezt lehetőleg szabadban vagy elszívó alatt végezzük védőmaszk és gumikesztyű használatával. Papír alapú műtárgyknál alkalmazhatjuk az etil-alkohol és 2%-os vizes formalin oldat 1:1 arányú keverékével való tamponálást, textileknél és bőroknél a szalicilsav-alkohol 2%-os oldatával történő permetezést.

Textil tárgyak rovarfertőzése esetén egy légmentesen zárható szekrénybe 1m³-re számítva 1kg Global (paradik-

7. kép.
Faépület
részlete

11. kép.
Textilfertőtlenítő
konténer

lórbenzol)⁷ kristályt (kis mennyiségben rovarűző) teszünk 1–2 hónap időtartamra, ügyelve, hogy a műtárgyakkal ne érintkezzen a fertőtlenítőszer. (11. kép) Ez az anyag a ruhamolyt ugyan elpusztítja, de a kárpitos- és szűcsmolyt nem. Színváltozást okozhat (Zn-fehér, Ba-fehér pigmentknél) és a cellulóz-acetát alapú textíliákat kifehériti.

A megelőzés módszerei

A megelőzés érdekében a szabadtéri múzeumokban különös figyelmet kell fordítani a fából készült épületelemeken és a műtárgyakon kialakuló aktív károsodásokra utaló jelekre. A farontó gombák a faanyag elszíneződésével, a kémiai és mechanikai tulajdonságok megváltoztatásával idézik elő károsításukat. Spóráik, illetve hifáik segítségével észrevétlenül terjednek, s a megfelelő mikroklímátikus környezeti feltételek között fejlődésnek indulva csak hónapok múlva vehető észre jelenlétük. A farontó gombáknál a fiatal, fejlődő micéliumok színe általában fehér és a gombafonalak jelenléte minden esetben aktív károsodást mutat.

A károsítás feltétlenül azonnali kezelést igényel, egyedi szakvélemény alapján, hogy a fertőzés ne terjedjen szét.

A farontó rovaroknál megfigyelhető az ősszel, télen és kora tavasszal jelentkező furatliszt szóródás és a rovarok rágásmeneteiben néha megtalálhatók az álcák, esetleg rágáshang is hallható. Tavasz végén, nyár elején a farontó rovarok kirepülési idején a rovarok jelenléte és a friss kirepülési lyukak jelzik a fertőződést. (12. kép)

Aktív rovarkárosodás esetén a károsodott faanyagot azonnal kezelni kell, mert a kifejlett rovarok a kirepülés időszakában újrafertőződéssel veszélyeztetik a környezet faanyagait. Az aktív rovar- és gombafertőzés megfigyelésének nagy szerepe van a múzeumba újonnan bekevert szerves alapú műtárgyak esetében is. Fontos, hogy a fertőzött darabokat erre a célra kialakított helyiségben azonnal elkülönítsük a többitől és belátható időn belül, elkezdjük a fertőtlenítésüket. Szükség esetén képzett szakember segítségét kell kérni a rovarkártevő- vagy a gombakártevő meghatározására és a védekezés módszereinek kidolgozására!

Az aktív fertőzés kialakulásától függetlenül textilraktárunkban évente egy alkalommal külső szakemberek Coopex 2, 5EC márkajelű szintetikus piretroid⁸ (természetes forrása a krizantém virág, vizes szuszpenzióját permetezik a textilekre) alapú szerrel fertőtlenítenek.

A biológiai kártételek mellett a szélsőséges klimatikus körülmények (pl. a fűtetlen lakóházak sokszor 90%-os páratartalma) okoznak számunkra sokszor megoldhatatlannak tűnő műtárgyvédelmi feladatokat. A megelőzés egyik módszere, hogy a veszélyeztetett tárgyakat az őszi zárás után kivonjuk a kiállításból és az erre a célra kialakított raktárrészben tároljuk. Ez járható út a textilek, papírképek és bőrtárgyak esetében, de min-

den ház teljes berendezését kiüríteni nem lehet. Ezért a nagyobb bútorokat (pl. szekrények, padok, ládák stb.) a faltól elmozdítjuk, a közvetlenül a döngölt földre helyezettek alá, fakockákat helyezünk biztosítva szellőzésüket. A bútorok pormentesítését lepedőkből készült huzaatok alkalmazásával oldjuk meg. A raktárba szállításkor ügyelni kell, arra, hogy a műtárgy fokozatosan érje el optimális páratartalmú közegét, mert sok esetben a páratartalom hirtelen megváltozása súlyos következményekkel járhat. Minden esetben alaposan átgondolandó, hogy a műtárgyak szállításából adódó veszélyforrásokkal együtt vállalható-e ez a megoldás.

A műtárgyvédelmi szempontból erősen veszélyeztetett tárgyakról célszerű pontos másolatot készíteni, és ezeket elhelyezni a kiállításokba.

A függönyök, a házak károsító tényezőinek (UV sugárzás, a felfüggesztésükből adódó deformációk, páratartalom ingadozása) legjobban kitett berendezési darabjai, melyeket az ablakra helyezett UV-szűrőkkel vagy hiteles tárgy másolatokkal kiváltva lehet megkímélni a környezeti ártalmaktól. (13. kép)

A másolatok kihelyezése más tárgyak esetében is javasolt megoldás. A nedves lakóházak falain hullámosodott és elszíneződött fotókat és papírnyomatokat csak számítógépes másolatok készítésével és a kiállításból való kivonással, őrizhetjük meg. (14. kép) A papírképek kedvezőtlen elváltozását fokozhatja a háttérkartonok magas savtartalma, amely a párás közegben a papír lebomlását indíthatja meg. (15. kép)

Ez ellen savmentes háttérkartonok alkalmazásával védekezünk. A lakóházak szekrényeiben elhelyezett textíliák közé és a polcokra szintén savmentes papírt vagy agrofóliát⁹ (savmentes polietilén fólia) terítünk, hogy a magas páratartalom következtében a vízben oldódó textilszínezékek esetlegesen kialakuló levérzését lokalizáljuk.

A falakon – papírképek – és a döngölt padlón - rongyszőnyeg, lábbelik – elhelyezett tárgyak esetében bizonyos fokig késleltethető a károsodás, a nedves épületelemek és a műtárgyak között a nedvesség szigetelésére alkalmas 1mm vastagságú, jó párazáró képességű polietilén hablemez alkalmazásával.

A közvetlen időjárási hatások leginkább a szabadterren elhelyezett szakrális tárgyakat érik. Példaként bemutatjuk a Csepregről származó, 18. századi, mészkőből faragott, Nepomuki Szent Jánost ábrázoló barokk szobrot (16. kép) (mohák, zuzmók telepei, mechanikai sérülések és csorbulások, gipszkéreg képződés jellemezték) és egy naív festő által készített Veszékenyről származó ötalakos kálváriát (a vas alap korróziója a festés felválásához, pergeséhez vezetett). Mind a mészkő mind a festett vas a külső környezeti tényezők hatására maradandó károsodást szenvedtek, pedig a téli időszakban impregnált vászonhuzatokkal burkoltuk a felületüket. A külső hatások védelmében a szakrális tárgyakról hiteles másolatok készül-

⁷ Forgalmazza: Sara Lee Hungary, Kávé és Tea Kft. Bp.

⁸ Gyártja: Bayer AG (Leverkusen, Németország)

⁹ Gyártja: Lőrinci Textilipari Vállalat Bp. 18. ker. Reviczky u. 9–11.

1. kép. Korrodált felületű vastárgy

2. kép. Noverox bevonattal ellátott vastárgy

12. kép. Rovar és gomba kártétel

5. kép. Pergő mázas kerámia

10. kép. Bőrpenész megjelenése

8. kép. Faodvasító lóhangya kártétele

9. kép. Egérrágta textília

4. kép. Szétesett vessző edény

14. kép. Elszíneződött fénykép

15. kép. Savas háttérkarton hatása

13. kép. Az UV sugárzás hatása a textíliákra

18. kép. Látványraktár a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

19. kép. Szakrális tárgyak a látványraktárban

20. kép. Dísztányérok raktározása

22. kép. Bútorok bemutatása a látványraktárban

21. kép. Öntöttvas kályhák a látványraktárban

16. kép. Nepomuki Szt. János kőszobra

17. kép. A kőszobor másolata

tek, és így az eredeti tárgyakat restaurálva, optimális raktári viszonyok közé helyezhettük. (17. kép)

Mindennapi tevékenységük kapcsán szükséges a műtárgyvédelmi szemlélet kialakítása a teremőrök között, mellyel hasznos segítői lehetnek a megelőző konzerválásnak. A napi feladataik elvégzése során megfigyeléseikkel időben jelezhetik a rágcsálók megjelenését, illetve rongálásait, a textilek és bőrtárgyak penészesedését és a fatárgyak újrafertőződését a furatliszt megjelenése alapján.

Összegzésül elmondható, hogy a felvázolt problémák ellen a folyamatos ellenőrzés (a téli időszakban is) és a tervszerűen kialakított megelőző konzerválás eredményezhet megnyugtató megoldást.

A megelőző konzerválás eredményeinek köszönhetően 2003 nyarán hazánkban elsőként megnyílt múzeumunk látvány raktára, mely jelentős előrelépést hozott műtárgyállományunk raktározási körülményeiben. (18–22. kép) A bemutató raktár átmenet a hagyományos értelemben vett raktár és kiállítás között, mely nagy mennyiségű tárgy csoportosított bemutatását teszi lehetővé. Létrejöttével kettős cél vált valóra azzal, hogy az intézmény raktára megnyílt a szakmabeliek és a látogatók előtt, másrészt jobb tárolási lehetőséget biztosít gyűjteményünk műtárgyai számára.

A Néprijzi Látványtár 1200 m² alapterületű és 800 m² galéria résszel bővíthető, így 15 ezer darab műtárgy vá-

lik bemutatathatóvá, jelenleg több mint 2300 műtárgy látható a kiállításban.

A modern műtárgyvédelmi előírásoknak megfelelően klimatizált raktárban a látogatók két szinten, UV fóliával ellátott üvegezett polcok között kialakított folyosókon közlekedhetnek. A tematikus és kronológiai rendben elhelyezett műtárgyak közvetlenül tanulmányozhatók és a folyosók végén elhelyezett számítógépes műtárgy adatbázisban a róluk szóló szöveges információk, részletfotók is elérhetőek. Minden tárgy tisztított, konzervált és lehetőség szerint restaurált állapotban kerül raktárba, ez azonban igen megerőltető munkatempót követel a múzeum restaurátoraitól. Ezért az intézményünkben 2003 óta évente megrendezésre kerülő Restaurátor Alkotótelep keretén belül a restaurálási munkálatokba bevontunk hazai- és határon túli restaurátorokat és restaurátorhallgatókat.

A későbbiek során a látványtár mellett kialakításra kerül egy műtárgy laboratórium is, amely a kutatók rendelkezésére áll majd. A 12 négyzetméter alapterületű, speciális világítási lehetőségekkel ellátott helyiség néhány kiválasztott műtárgy alapos vizsgálatára, megtekintésére és többféle fototechnikai felvétel készítésére lesz alkalmas.

IRODALOM

- A Szabadtéri Néprajzi Múzeum katalógusa. Szerk.: Cseri Miklós – Füzes Endre Szentendre, 2002.
- JÁRÓ Márta: Klimatizáció, világítás és raktározás a múzeumban. Bp.1991.
- KOVÁCS Petronella: A Váci fehérek templomában feltárt festett és textillel borított koporsók restaurálása. Műtárgyvédelem 1997/26. Szerk.: Török K. Magyar Nemzeti Múzeum, 29–37. o.
- MORGÓS András: Műtárgyak korszerű fertőtlenítése. ISIS, Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 1. Szerk.: Kovács P., Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely, 2001. 21–42. o.
- SZŰCS Gergely: A fertőtlenítőszer hatása festett fafelületekre. Magyar Képzőművészeti Egyetem – Restaurátorképző Intézet, Szakdolgozat. 2000. Témavezetők: Kovács Petronella, Szalay Zoltán
- SZENDRŐDINÉ GOMBÁS Ágnes: Restaurálási problémák a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. Magyar Múzeumok 2001/2. 12–13. o.
- TÍMÁRNÉ BALÁZSY Ágnes: Műtárgyak szerves anyagainak felépítése és lebomlása. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1993.

Szendrődiné Gombás Ágnes
Okl. fa-bútorrestaurátor művész
Osztályvezető
Szabadtéri Néprajzi Múzeum
2001 Szentendre, Sztaravodai út, Pf. 63.
Telefon: +36 (26) 502–545
Mobil: +36 (30) 445–8378
e-mail: gomba@sznm.hu